

послідовно, прозоро, що уможливило адекватне рецепіювання контексту широкою читацькою аудиторією.

Досить повно розкриті питання полісемії слова із виокремленням таких рівнів: структура багатозначного слова – типологічна, понятійна, внутрішня; типи лексичних значень, види розвитку значень, метонімічні перенесення та інше. Так само детально і всебічно розглядаються в монографії явища омонімії, синонімії, антонімії; співвідношення синонімічних та антонімічних зв'язків у структурі багатозначного слова; семантичні макросистеми в лексичному складі (тематичні групи, лексико-семантичне поле, лексико-семантична група). Структуруючи науковий матеріал, Л.А.Лисиченко обирає максимально зручну для рецепції композиційну модель – детальну сегментацію загального тексту на вузькопроблемні частини з графічним виділенням потрібних термінів, дефініцій, понять, ілюстративних фрагментів. Такий підхід позначений прагматичною актуальністю, оскільки сприяє поетапному, логічно-послідовному входженню в матеріал, його кращому осмисленню і запам'ятовуванню. Врешті, це ті формально-змістові маркери, що характеризують рецептивний потенціал книги, розрахованої на відповідний читацький контингент. Мова книги не обтяжена складною лінгвістичною термінологією, всі вжиті терміни семантично прозорі й традиційно усталені, крім того автор намагається аргументувати кожне теоретичне положення переконливим ілюстративним фактажем, схемами, таблицями.

Книга проф. Л.А.Лисиченко є доброю лощією у світі лексичної семантики для кожного, хто цікавиться питаннями лексикології, зокрема структурою лексико-семантичної системи української мови.

Л.І. Шевченко, д-р філол. наук

О.І. Ніка, канд. філол. наук

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА В БУКОВИНІ:

Стаття-рецензія на видання: Словник буковинських говірок /

За заг. ред. Н.В.Гуйванюк. – Чернівці: Рута, 2005. – 688 с.

У сучасному мовознавстві велике пошанування викликають праці, що позначені увагою до здобутків попередників, продовжують наукову традицію, розгортають у нових дослідницьких парадигмах знання про

мову. Вочевидь, поза дискусією є теза про те, що все нове спирається на вже пізнане, апробоване, описане й систематизоване, навіть за умови, коли нові наукові уявлення заперечують раніше набутий пізнавальний досвід. Зауважимо, у лінгвістиці спадкоємність наукової традиції, школи є особливо важливою: мовні факти добираються і систематизуються багатьма поколіннями мовознавців, а їх наукова концептуалізація завжди є результатом аналізу різних дослідницьких підходів.

З огляду на сказане, видання "Словника буковинських говірок" (Чернівці, Рута, 2005), здійснене колективом філологів Чернівецького університету за науковою редакцією доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри сучасної української мови Н.В.-Гуйванюк і кандидата філологічних наук, доцента кафедри історії та культури української мови К.М.Лук'янюк, є знаковою для національної діалектології працею, що об'єднала наукові зусилля кількох поколінь мовознавців.

Автори словника обґрунтували єдність вихідних методологічних засад щодо принципів організації роботи над говірковим матеріалом й об'єднали у виданні 11 816 діалектних слів, не враховуючи їх фонетичних варіантів. Репрезентований матеріал спирається на записи говіркового мовлення 227 населених пунктів Чернівецької області за період із кінця 50 – початку 60-х рр. ХХ ст. і, що важливо, саме в цей час формується одна з відомих діалектологічних наукових шкіл в Україністиці, яка збирання і систематизацію лексики буковинський говірок здійснює, як уже зазначено, на послідовних методологічних засадах.

Рецензованому виданню передували "Матеріали до словника буковинських говірок" (вип. 1-6, Чернівці, 1971-1979), які мали прекрасну наукову історію: мовні факти, представлені в праці буковинських філологів, уведені до списку обов'язкових джерел авторитетних видань – "Етимологічного словника української мови", "Этимологического словаря славянских языков", інших відомих славістичних видань, покликання на які присутні в кожній ґрунтовній роботі з визначеної проблематики.

Подиву гідний ентузіазм упорядників. Із 1979 р., відколи (не з вини дослідників) було перервано видання "Матеріалів...", фактична робота над опрацюванням говіркового матеріалу не припинялася, щоб у нових умовах повноцінно поновитися і завершитися.

Понадсторічна історія створення *Словника буковинських говірок* відбиває етапи й основні напрямки становлення вітчизняної діалектної лексикографії. Якщо зважити, що основні різновиди діалектних словників представлені сьогодні диференційними (за принципом фіксації лише відмінних від усталеної літературної норми говіркових мовних фактів) і т. зв. повними (де зареєстровано всі присутні в говірках мовні явища, незалежно від їх фіксації в літературній мові), то *Словник* належить до другого типу – в ньому системно й повно відбито складний для наукового опису, архаїчний за реєстром і часовою віднесеністю, поліінформативний український діалект.

На відміну від "Матеріалів...", про які ми вже згадували, "Словник буковинських говірок" постає як наукова цілісність. Автори зазначають, що зосередили зусилля насамперед на опрацювання вже опублікованого матеріалу, передусім на узгодженості реєстру, його розширенні й укладенні. Це є, безумовно, логічним із погляду нової часової віднесеності словника, а також новітніх принципів опрацювання мовних фактів.

Мовознавча робота над матеріалом *Словника* цілком узгоджується з традицією лексикографічного опрацювання діалектної лексики в українському мовознавстві 50-х – на початку 60-х років ХХ ст.; саме з цього часу активно розпочинається збирання й наукове опрацювання діалектного матеріалу, і не лише в Чернівецькому університеті. Масштабність рецензованого проекту забезпечується як повнотою й точністю зафіксованого регіонального лексичного реєстру (на сьогодні *Словник* є найповнішим джерелом уявлень про лексико-семантичну своєрідність цих говірок), так і фаховим використанням наукового інструментарію.

Відповідно до сформованих засад укладання диференційних словників рецензоване видання репрезентує оригінальний лексичний корпус буковинських говірок, що надійно й виважено формувався впродовж століття як науковий спеціальний реєстр, основа лінгвістичних студій, і став результатом плідної наукової співпраці різних поколінь науковців, студентів, носіїв живого діалектного слова Буковини.

Безперечно, *Словник* є не тільки підсумковим фактом багаторічного наукового пошуку, разом із тим він діалектично продовжує глибинну інтерпретацію Слова з погляду історичних, культурологічних прерога-

тив. Лексичний реєстр *Словника* красномовно відображує низку динамічних процесів, що експлікують історію й сучасний стан цього архаїчного говору.

Для вдумливого дослідника відкриваються нові можливості аналізу міжмовної взаємодії з діалектними ремінісценціями, історичних співвідношень у словниковому складі говірок (говору), специфіки частотних архаїчних елементів, кореляція з даними інших діалектних територій української мови та тих мов, які історично впливали на мовнокультурну ситуацію краю. У цьому разі принцип диференційності, закладений в основу побудови *Словника*, спрацьовує на виявлення розходжень із лексикою української мови в її літературній формі (що, проте, не позначається в словникових статтях багатозначних слів: напр., *матка* (с. 280), *мацати* (с. 282) та ін.).

Утім, роздуми над включенням окремих слів до переліку диференційної лексики варто було б, на нашу думку, продовжити: напр., *ніяк* (марно, без користі) (с. 337); *сажанка*; *сажень* (473); *нюняти* (с.341); *нипати* (с. 334) і т. д. Слово *мітла* (1. Комета; 2. Віник) (с. 292) у першому значенні зустрічається, як відомо, в Т. Шевченка.

Прагнення до абсолютної точності спонукає, попри відзначений чималий реєстр локалізмів, шукати паралелі до наведених лексем в інших діалектних зонах української мови, як з'ясувалось, і не тільки південно-західного наріччя. Порівняльно-зіставні студії такого гатунку створюють новий формат акцентування діалектної лексики, її ареального варіювання.

Загалом *Словник* увиразнює фонетичну й граматичну специфіку репрезентованої лексики (і навіть варіативність: *недогів*, *нидосів* (с. 328)), що підтверджується зразками живого мовлення.

Безперечно цінність складають тексти діалектного мовлення, на яких базується *Словник*. Цей текстовий корпус варто було б опублікувати у фонетичній транскрипції та транслітерованому записі зі зразками монологічного, діалогічного та полілогічного говіркового мовлення. Зіставлення системних та індивідуальних рис, опис ідіолектів носіїв говірок уможливило аналіз усного мовлення (в широкому розумінні цього слова) з погляду комунікативної лінгвістики.

Системне (у значенні діалектного диференційного словника) представлення слова в *Словнику* відповідає канонам лексикографічного методу: ідентифікація проводиться за різними критеріями – особли-

востями стилістичного вживання, віднесеністю до певного шару лексики, належністю до центру / периферії словникового складу, відзначення семантичних трансформацій тощо. В окремих випадках лінгвістичний супровід був би доречним: ремарка (пестл.) напр., *мацюпінський* і далі (с. 282); енклітики: *ня* (с. 341).

Важливо, що автори *Словника* є коректними щодо послідовників (як носіїв діалекту, так і філологів), не обмежено перспективу створення нових слів (а отже, і їх лінгвістичного опрацювання), що дозволяє дослідникам більш повно представити реєстр буковинських говірок, чи знайти нові, можливо ще не апробовані форми лексикографічного опису мовного матеріалу.

Зрозумілою є й апеляція укладачів до можливості використання *Словника* "як бази для розгортання регіональних семасіологічних та лінгвогеографічних студій над відповідними говірками". Українська мова в її говірковій (діалектній) повноті вже давно потребує повного лексикографічного представлення. Рецензований *Словник* цілком може слугувати моделлю науковій систематизації діалектного матеріалу, навіть такої складної територіально-мовної єдності як буковинські говірки, що виразно позначені консерватизмом традиції. Думаємо, що і в інших регіональних (і, певною мірою, діаспорних) субмовах можна продуктивно використати досвід дослідників Чернівецького університету.

Словник, як і кожна велика за обсягом матеріалу і складна за формалізованим складом мовних одиниць праця, спонукає до роздумів і побажань. На наш погляд, у лексикографічній паспортизації лексем доцільно було б вказати на мову-донора. Для прикладу: *ябеда* (684 і *ябедник*), *юбка* (683 – і похідне: *юбочка*), *сапоги* (477 і далі – *сапожник*), *самольот* (476) та ін. виразно корелюють із російською, водночас *файний* (575 і далі – *файненький*, *файно*), *сардак* (477 і далі – *сардачина*, *сардачок*), *сарака* (477 і *саракій*), *сабантуй* (472) та ін. виявляють характеристики мовного пограниччя й дифузність процесів, які відбуваються в ньому.

Словник дає можливість дослідникові зосередитися на активних процесах розвитку говіркового мовлення, як прогресивних, так і регресивних, зокрема, потрактованих у контексті соціолінгвістичної проблематики. Так, фіксація в *Словнику* лексеми *шуба* (678 – і далі *шубка*) з поняттєвим обсягом слова, у першому випадку – "зимове пальто з сукна", а в другому – "куртка", дозволяє подумати над:

1) прозорістю семантики запозиченого слова для буковинця, що пов'язано з соціолінгвістичною стратифікацією мовця; 2) лінгвістичною репрезентативністю матеріалу, коли фіксація словоформ мала б більш коректне представлення за умови вказівки на кількість зареєстрованих слововживань і комунікативні контексти.

Дослідникові мови матеріал *Словника* дасть змогу зосередитися на різних лексико-семантичних процесах, що відбуваються в мові, зокрема омонімічних. Так, лексема *итифт* (674), що в говірковому мовленні має значення: 1. Великий дерев'яний кілок; 2. Цвях (відповідно *итифти* – "дрібні цвяхи"), в літературну мову запозичена передусім як термін, зокрема стоматологічний.

Інші фіксовані в *Словнику* лексеми дозволяють заглибитися в історико-культурні аналогії й асоціації, як напр., *ярмурка* (с. 687, "капелюх з вузькими крисами") чи багатозначне слово *яма* (с. 681, – 1. Землянка, житло, виконане в землі без горища з глиняним одно- або двохсхилим дахом, яке іноді виступає над поверхнею; 2. Заст. Примітивна шахта для добування нафти; 3. Вибойна на дорозі; 4. Підвал, зроблений на подвір'ї чи городі) та ін. І в першому, і в другому випадку спостерігається зміщення семантики, якщо йдеться про значення слова в говірці й мові-першоджерелі, а крім того стає можливим аналіз семантичних зсувів у контексті цивілізаційних процесів, що відбуваються в культурному пограниччі.

Як наукове джерело інформації для філологічного пошуку в галузі історико-етимологічних і культурологічних розвідок, *Словник* є виданням, на яке сподівалися і якого чекали мовознавці. Праця чернівецьких лінгвістів вийшла у світ, і тепер її чекає своя, особлива історія наукового життя, як і кожную серйозну працю, що розширює дослідницьку перспективу українського мовознавства.